

**LÂMÎ'S GŪY U ÇEVĠAN SUPPLEMENTBAND 35,
FRANZ STEINER VERLAG, STUTTGART, 1994,
388 + 72 s.**

*Abdŭlkadir GŪRER**

XVI. Yŭzyıl divan edebiyatının olduka farklı konularda manzum ve mensur eserler vermiş önemli Őahsiyetlerinden biri de Bursalı Lâmi'î Çelebi (öl. 1532)dir. Lâmi'î Çelebi'den söz eden kaynaklar onun manzum ve mensur 33 eserinin olduğunu bildirirlerse de bu eserlerden kitaplıklarda ancak 23'ünün yazmalarına rastlanabilmifitir¹. Din, tasavvuf, ahlak ve aşk konulu eserlerinin çoğu Arapa ve Farsadan eviri olan Lâmi'î'nin en ok okunan eserlerinden *Őevâhidü'n-nübŭvve* ve *Nefehatü'l-ŭns* klasik dönem Fars edebiyatının son Őairi olarak bilinen Nŭrŭ'd-dîn Adu'r-rahmân-ı Câmî'nin aynı adlı iki eserinden tercümedir. Bu sebeple Lâmi'î Câmî-i Rŭm lakabıyla da anılır. Divan edebiyatının konu yönünden zenginleşmesinde büyük katkıları olan Lâmi'î Çelebi'nin mistik bir aşk hikâyesini alegorik bir anlatımla kaleme aldığı *Gŭy u evġân* mesnevîsi de onun önemli eserlerinden biridir. Lâmi'î, daha önce İnan edebiyatında 'Arifî (öl. 1449), Tâlib-i Cacarmî (öl. 1450), Kâsım-ı Günâbâdî (öl. 1571), Mirzâ 'Abdü'l-Kâdir-i Bidil (öl. 1720) tarafından mesnevî tarzında işlenen konuyu² kendisinin de *Gŭy u evġân*'ın,

Ad ile Őu cân ki 'Arifidŭr
Bu nŭktelerŭn mü'ellifidŭr

beytinde belirttiği üzere, 'Arifî'nin *Hâl-nâme* veya diğer adıyla *Gŭy u evġân* adlı mesnevîsinden etkilenerak yazmıřtır³.

* A.Ū. Dil ve Tarih-Coėrafya Fakŭltesi Tŭrk Dili ve Edebiyatı BŖlŭm Őėr. Ūyesi.

1. Bu eserler iin bk. Nuran Tezcan, "Bursalı Lami'î Çelebi", *Tŭrkoloji Dergisi*, C.VIII, 1979 [= "Lâmi'î Çelebi"], s.312-313; "Lâmi'î'nin Gŭy u evġân Mesnevîsi", Őmer Asım Aksoy Armağanı, *Tŭrk Dil Kurumu Yayınları*, Ankara, 1978 [= "Tezcan"], s.201; Nuran Tezcan, *Lami'is Gŭy u evġân*, Supplementband 35, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1994, [= *Gŭy u evġân*], s.22-23.

2. "Tezcan", s.202; *Gŭy u evġân*, s.42-43.

3. "Tezcan", s.212-213; *Gŭy u evġân*, s.54-56.

Lâmi'î Çelebi üzerindeki çalışmalarını 1974'ten beri sürdüren ve 1976'da bu konudaki yüksek lisans tezini tamamlayan Nuran Tezcan⁴, Lâmi'î hakkında yayımladığı üç makaleden sonra⁵, Lâmi'î'nin *Gûy u Çevgân*'ının eleştirili metnini, baş tarafında Lâmi'î'nin hayatı, eserleri ve bu mesnevîsi hakkında geniş bir Almanca incelemeyle birlikte *Lâmi'î's Gûy u Çevgân* adı altında yayımladı*.

Başlıca amacı yurt dışında yayımlanmış eski Türk edebiyatıyla ilgili bir eseri alanın ilgililerine kısaca tanıtmak olan bu yazıda eser ana başlıklarıyla kısaca incelenecek ve hazırlanışı sırasında yayımlayanın dikkatinden kaçan bazı noktalarda işaret edilecektir.

Lâmi'î's Gûy u Çevgân, "Inhaltsverzeichnis (s.1)" başlığı altındaki "İçindekiler" ve "Vorwort (s. 3-4)" başlığı altındaki "Önsöz" dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. "Giriş" mahiyetindeki "Einführung (s. 5-77)" ana başlığına bağlı olarak 1. bölümde "Zum Leben des Lâmi'î Çelebi (s.5-13)" alt başlığı altında Lâmi'î'nin hayatı; "Zum dichterischen Schaffen des Lâmi'î (s. 14-21)" alt başlığı altında onun edebi kişiliği; "Werke (s.22-41)" alt başlığı altında da eserleri üzerinde durulmaktadır. Ayrıca "Giriş" bölümüne bağlı olarak "Gûy u Çevgân (s.42-69)" alt başlığı altında da Lâmi'î'nin bu eseri çeşitli yönlerden ele alınarak geniş bir şekilde incelenmekte; eserin ikinci bölümünde "Text (s.79-206)" başlığı altında *Gûy u Çevgân*'ın bilinen üç yazmasından ikisinin karşılaştırılmasıyla hazırlanan eleştirili metni yer almaktadır.

Üçüncü bölümünü eserin hazırlanan metnindeki kelime varlığının alfabetik olarak verildiği "Konkordanz (s.207-387)" oluşturmakta, eser, "Faksimile der Handschriften (s.389-460)" başlığı altında *Gûy u Çevgân*'ın eleştirili metninin hazırlandığı yazmalardan birinin kısmen (s.389-398) diğerinin tamamının tıpkı basımının verilmesiyle son bulmaktadır (s.399-460).

Lâmi'î'nin hayatı üzerinde durulan "Zum Leben des Lâmi'î Çelebi (s.5-13)" başlığı altında yazar, dönemin şura tezkirelerinden, diğer biyografik eserlerden ve Lâmi'î'nin kendi eserlerinden elde ettiği verilerle son derece önemli bilgiler vermiştir. Bu bölümün

4. Nuran Tezcan, "Lâmi'î'nin Hayatı-Eserleri- Gûy u Çevgân Mesnevîsi (İnceleme-Metin)", Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eski Türk Edebiyatı Kürsüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1976, 263 s.

5. "Tezcan", "Lâmi'î Çelebi"; Nuran Tezcan, "Lâmi'î'nin Gûy u Çevgân'ından İki Münazara", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Bellekten, 1980-1981, s.49-63.

anılmadan geçilemeyecek ve takdir edilmesi gereken bir yönü, Lâmi'î'nin soy ağacının tespitidir⁶.

Lâmi'î'nin edebi kişiliğine ayrılan "Zum dichterischen Schaffen des Lâmi'î (s.14-21)" başlığı altındaki "Giriş" bölümüne bağlı alt bölümde Lâmi'î'nin Fars edebiyatıyla olan ilişkisi üzerinde durulmuş, onun şairliği hakkında dönemin birer edebiyat otoritesi olan şuara tezkiresi yazarlarının düşüncelerine ve diğer biyografik eserlerdeki görüşlere yer verilmiştir.

Lâmi'î'nin eserleri üzerinde durulan "Werke (s.22-41)" başlığı altındaki bölümde ise, onun eserleri hakkında genel olarak çeşitli kaynaklardan ve yazma kataloglarından elde edilen bilgiler verildikten sonra, "Werke in gebundener Sprache (s.25-34)" başlığı altında onun 12 manzum, "Prosawerke (s.34-41)" başlığı altında da 13 mensur eseri hakkında kısa tanıtıcı bilgiler verilmiştir.

Eserin *Gûy u Çevgân*'in çeşitli yönlerden incelenmesine ayrılan aynı adlı bölümünde (s. 68-69) mesnevî hakkında genel olarak bilgi verilmiş, Lâmi'î'den önce İran edebiyatında aynı konuyu işleyen şairler durulmuştur. Lâmi'î'nin *Gûy u Çevgân*'ı hakkında şuarâ tezkirelerinde ve diğer kaynaklardaki görüşlere de yer verilen bu bölümde *Gûy u Çevgân*'ın bilinen yazma nüshaları hakkında bilgi verilmiş ve bu ve mesnevî ana hatlarıyla tanıtılmıştır.

"Das Thema des mesnevî (s.51-54)" başlığı altında ise, mesnevînin Çin padişahının "gûy u çevgân" oynamaya meraklı oğlu ile bir derviş arasında geçen mistik aşk hikâyesi olan konusu üzerinde durulmaktadır.

Eserde "Vergleich mit dem Werk des 'Ârifî (s.54-56)" başlığı altında Lâmi'î'nin *Gûy u Çevgân*'ı Ârifî'nin aynı adlı veya diğer adıyla *Hâl-nâme* adlı eseriyle karşılaştırılmaktadır. Lâmi'î'nin ve Ârifî'nin eserlerinin 9 maddede karşılaştırılması sonucunda Lâmi'î'nin eserinin tam bir çeviri olmadığı, çeşitli yönlerden Ârifî'nin eseriyle farklılıklar gösterdiği sonucuna varılmıştır.

"Der literarisch-poetische Wert des Gûy u Çevgân (s. 57-61)" başlığı altında yazar, mesnevînin edebî değeri ve bu eserde kullanılan mecazlar üzerinde durmakta; mesnevîde yer alan kişiler ve fonksiyonları "Die Personen der handlung (s.61-63)" başlığı altında işlenmekte; eserdeki öğretici unsurlar ise, "Lehrhafte Elemente (s.63-67)" başlığı altında ayrı ayrı ele alınmaktadır.

6. *Tezcan*, s.9; "Lâmi'î Çelebi", s.343.

Eserin, dil ve anlatımı üzerinde durulan "Ausdruck und Sprache (s.67-69)" başlıklı bölümde *Gûy u Çevgân*'daki dil ve anlatım konusu işlenmiş, mesnevîde doğal olarak döneminin dil anlayışından farklı bir özellikle karşılaşılmadığı sonucuna varılmıştır.

Eserin "Giriş" bölümü hakkında genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, yazar daha önce yayımladığı makalelerdeki bilgileri yeni verilerle genişleterek metodlu bir şekilde okuyucuya sunmuştur.

Eserin ana bölümlerinden ikincisi, *Gûy u Çevgân*'ın eleştirili metninin yer aldığı "Text (s.79-206)" bölümüdür.

Yazar *Gûy u Çevgân*'ın kitaplıklarda bilinen üç yazmasının olduğunu bildirmektedir⁷ Bu yazmalar:

1. Berlin Staatsbibliothek Ms. at. 3597, Müstensih: 'Ubeyd De-de el-Mevlevî, İst. tarihi: 15 Zi'l-hicce 1215 (29 Nisan 1801). Nüsha harekeli nesihle yazılmıştır ve 62 yapaktır. 2b'den sonra 6 yaprak (174 beyit) eksiktir. 2. Bodleian Library Ms. Land OR. 181, Müst: Süleyman, İst. Tarihi yok.

Yazma 68 yapaktır, 1b-64b'de *Gûy u Çevgân* (1891 beyit) 65a-66b arasında ise, Mesîhî'nin bir kasidesi bulunmaktadır.

3. Medine, Şeyhü'l-islam Ârif Hikmet Kütüphanesi Nr. 248/811 (Yazar bu nüshayı görmediğini bildirmektedir).

Gûy u Çevgân'ın eleştirili metninin hazırlanmasında 3. sıradaki nüsha dışında iki yazma kullanılmış bu yazmalardan 1. nüsha "A", ikinci nüsha "B" kısaltmasıyla gösterilmiştir. Metnin kuruluşunda genellikle "A" nüshasının esas alındığı anlaşılmakla birlikte "A" nüshasında eksik olan 174 beyit "B"den tamamlanmış, yine "A"da olmayan ve metinde 363, 374, 383, 384, 405, 413, 416, 435, 436 numara verilen beyitler "B"den buraya alınmış ve *Gûy u Çevgân*'ın tam bir metninin verilmesine çalışılmıştır. Metnin çevirisinde eserin fonetik özelliklerini çevriyazıya aynen yansıtmak amacıyla mümkün olduğu kadar harekeli nesihle yazılmış olan "A" nüshasındaki hareketlere uyulmuş ve nerges (:nergis), ferhânde (:ferhunde), bürün (:birün) şeklinde hareketlenmiş kelimeler çevriyazıya aynen yansıtılmışsa da H. 1215/M. 1801'de istinsah edilmiş bir nüshanın

7. Tezcan, s.46-49.

Lâmi'î'nin yaşadığı dönemin mi, yazmanın müstensihinin mi dilini yansıttığı tartışmaya açık bir konudur. Çalışmanın bu bölümünde elden geldiğince dikkatli davranılmasına, olanca titizliğin gösterilmesine karşılık bazı noktaların gözden kaçtığı anlaşılmaktadır. Bunlar şu şekilde özetlenebilir:

1) Çevriyazı ile ilgili hususlar:

a) Farsça ön eklerin yazımında birlik sağlanamaması:

der 'ibret-i (035a)* ez rüy-ı (035b, 475b), der ğuşsa-i (230a), bā kışsa-i (230b), der hayret-i (371a), ez derd (371b), ez rüy-ı, der serzeniş (475a), be-seyr-i (475b), der bā'is (564a), bā derd (564b), be āh (564b) vb. örneklerdeki tutum ile der-āğüş (1681b), der-ḥ'āb (875b), der-miyāndur (492a, 1592b) vb. örneklerdeki farklı tutum gibi.

b) Farsça tamlamaların yazımında birlik sağlanamaması:

bāzi-yi (012b, 046a, 225b, 243a), nāzūki-yi (1819b) gibi örnekler ile sāki-i (835a), zāri-i (1667b) vb. örneklerdeki farklı tutum gibi.

c) Eleştirili metinde genellikle "A" nüshasındaki imlaya uyulmasına karşılık bazı örneklerde bu tutuma aykırı davranılması:

dā'im (82a, 495b, 1002b, 1017b, 1888a, 1503b): dāyim; dā'ire (481a, 1524b): dāyire; kā'il (678a): kāyil; kā'im (1503a, 1888b): kāyim; ergūvān (281a): ergāvān vb. örneklerdeki gibi

d) Bazı çevriyazı işaretlerinin hatalı kullanımı veya hiç kullanılmaması*:

düşsen (1353b): düşseñ; bahye (1490a): baḥye; baştan (1004b): başdan; peydā (1738a): peyzā; maḥz (1678b): maḥz; ḥiyel (1601a): ḥiyel; tūtī (319b): tūtī; tūtīyān (1492b): tūtīyān; dizār (1475b): dizār; āğüş (1469a) āğüş; ā'şikāne (814a): āşikāne; fazaḥat (563a): fezāḥat; kāmētüm (383a): kāmētüm; ta'lim; (311a): ta'lim merḥalei (629a): merḥalei; revnāk (163b): revnaḥ; kāni'iyem

8. Parantez içindeki sayılar metinde verilmiş olan beyit numarasını, "a" kısaltması birinci mısraı, "b" kısaltması ikinci mısraı göstermektedir.

9. İtaliç dizilen kelimeler metindeki şekillerdir.

(758a): *kāni'iyem*; *fütūhı* (841a): *fütūhı* vb. şeklinde özetlenebilir.

2) Metnin okunuşuyla ilgili hususlar:

a) Değişik okunması gereken yerler: *bī-kerāna* (044b): *bī-kerāne*; *gūy bāzi* (062b): *gūy-bāzi*; *kesb-i nūrı* (120a): *kesb nūrı*; *berāy-ı* (121a): *sezā-yı*; *kafesde* (125a): *nefesde*; *penç nevbet* (176b): *penç-nevbet*; *ve rāy-ı efhām* (213a): *verā-yı efhām*; *ḥ'āb-ı ḥūb-ı dil-keş* (230b): *ḥ'āb-ı ḥūb u dil-keş*; *hayālī* (232b): *hayālī*; *ḥūn-ı dīde-cūyı* (246b): *ḥūn-ı dīde cūyı*; *arşa-gāh pür-nūr* (247a): *'arşa-gāh-ı pür-nūr*; *şeb mürde* (271b): *şeb-mürde*; *çevgān-ı hilāl mihr-i pertev* (326b): *çevgān-ı hilāl-i mihr-pertev*; *hālī* (390b): *hālī*; *Nağş-bendī* (394b): *Nağş-bendī*; *küşāde ebrū* (424b): *güşāde-ebrū*; *vardı* (472b): *verdi*; *tir bārān* (473b): *tir-bārān*; *yasdı yayın* (440a): *yaşdı yayum*; *huceste tāli'em* (502a): *huceste-tāli'em*; *naḥl-i* (582b): *naḥlī*; *bir bu ki* (617a): *bir bū ki*; *cūbbe* (668b): *ḥabbe*; *peyvend-i* (826b): *peyvendī*; *çār-tekbir* (857b): *çār-tekbir*; *güher-pāk* (880a): *güher pāk*; *bülend-pāyeḥ* (981a): *bülend pāyeḥ*; *şu* (16006a): *çu*; *kılur* (1183a): *kılup*; *muḳadder* (1282a): *muḳarrer*; *mecāzı* (1338b): *mecāzī*; *sūbāt [u] sersām* (1344a): *sūbāt u sersām*; *tertīb-i* (1351b): *tarṭīb-i*; *nāz u ḡonca* (1433b): *nāz u ḡunca*; *mihrini* (1467a): *mehrini*; *āb ile pāy* (1538a): *ābile-pāy*; *fiḡān u zārı* (1568a, 1656b): *fiḡān u zārī*; *mürde çirāḡ* (1711a): *mürde-çirāḡ*; *'arż kullāb* (1764b): *'arż-ı kullāb*; *dūd-ı belāya* (1843b): *rūd-ı belāya*; *ser piç* (1798b): *ser-piç* vb.

b) Vezin gereği değişik okunması gereken yerler: *el-ḥakk* (169a, 359a, 388a, 408a, 498b, 694a, 1298a, 1829a): *el-ḥaḳ*; *Ḥakk* (428a): *Ḥaḳ*; *dürr saçarsın* (333a): *dür saçarsın*; *sırr* (366b): *sır*; *ümmiz* (Farsça kelime olduğu halde, 1387a): *ümiz*; *olmayaydı* (1446b): *olmayaydı*; *germ-sır* (620b): *gerim-sır*; *ömr* (1280b): *'ömür* vb. ayrıca 181b ve 879b'deki mısralar vezinsizdir.

Burada kafiye gereği 164a'daki "hoş" kelimesinin diğer örneklerdeki gibi "ḥ'aş", 618a'daki "ıyş"ın ise "ış" okunması gerektiğini de belirtmeliyiz.

3) Nüshalar arasındaki farkların verilmesi ve bu farklar arasındaki tercihle ilgili hususlar:

007b ve 739b'de nüsha farkı olarak verilen "ḥūr" ve "ḥ'ar" şekilleri arasındaki fark yalnızca "B" nüshasının harekesiz olmasıdır.

dan kaynaklandığına, bunun dışında bir imla farklılığı olmadığına göre nüsha farkı olarak verilmemesi; yine buna benzer bir örnek olan 575a ve 1447a'daki "dil-efgâr" ve "dil-figâr" arasında hareke dışında yazım farklılığı olmadığına göre nüsha farklı olarak gösterilmemesi gerekirdi.

432b'de "A" nüshasındaki "her dem fırsat olur degüldür" şekli sekt-i melîh ile vezne uymasına rağmen daha düzgün bir anlatıma sahip olan "fırsat demi her nefes degüldür" şekli tercih edilmeliydi. Yine 803a'da "A" nüshasındaki "tutar saña sūmu şavlecân-vâr" yerine konunun bütünlüğü içerisinde "B"deki "tutarsañ elümi şavlecân vār" şekli tercih edilmeliydi. Ayrıca, 1017a için verilen nüsha farkında "A" için gösterilen "ben yine" "A" yazmasında "yine ben" şeklinde; 1497a'da yine "A" için verilen "olur", bu yazmada "olup" şeklinde olduğuna göre "A ve B" yazmalarındaki farklar karıştırılmış olmalıdır.

Eserin sonunda Gûy u Çevgân'ın yukarıda bahsi geçen iki nüshasına dayanarak hazırlanmış olan metninin bir "dizin"i "Konkordanz (s.214-387)" başlığı altında yer almaktadır. "Über Die Konkordanz (s.207-213)" başlığı altında ise bu "dizin" in hazırlanışı hakkında bilgi verilmektedir. Verilen bu bilgilere göre, "Index Programmes Word Gruncher (Bringham Young Universty)" adlı programın yardımıyla hazırlanan dizinde özel adlar "Eigennamen (s.214-216)" başlığı altında esas dizinden ayrı olarak düzenlenmiştir. Sözkonusu programın yardımıyla metinde geçen kelimelerin kullanım sıklığının da gösterildiği "dizin" 6500 veri içermektedir. Dizinde kelimeler alfabetik olarak düzenlenmiş, bu düzenlemede t/ţ; z/z/z/ż gibi şekiller aynı harf olarak kabul edilmiş; "göz", "gözler"; "gözle-", "gözler" örneğindeki gibi benzer kelimeler isim ve fiil kökleri dikkate alınarak ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bazı istisnalar bulunmasına karşılık elde edilen verilerin tanıkları da verilmiştir. Bu dizin hakkında genel bir değerlendirmede bulunmak gerekirse dizin, eserin hazırlanacak bir sözlüğünün ham maddesi niteliğindedir. Burada dizinde dikkati çeken birkaç noktaya işaret etmek gerekir.

Şöyle ki, "Eigennamen" başlığı altındaki "Özel Adlar Dizini"nde genellikle bu adlar hakkında herhangi bir açıklama bulunmamasına karşılık gökbilim terimlerinin Almanca karşılıklarının verilmesi anlaşılması güç bir tutumdur. Ayrıca bütün Gökbilim terimlerinin Almanca karşılıkları verildiği halde Merih Yıldızının

Farsçadaki karşılığı olan "Behram" maddesinin karşılığı verilmemiştir. Ayın 14. menzili olan "Simâk" ise, bu "Dizin"e alınmamıştır (529a, 1043b, 1169a). Bunun dışında "Keh-keşân" (044a), "Nüreyñ (216b)", Hayy (156a) Mennân (156a), Ka'be (1506b) gibi kelimeler dizinin hazırlanış mantığı içerisinde bu dizine alınmalıydı. Burada "Allâh" ve "Utârid" maddelerinin sıralamadaki yerinin yanlış olduğunu (s.214, 215) belirtmek gerekir.

Metnin özel adlar dışında kalan kelime varlığı bu dizinde alfabetik sıra içerisinde verilmiş, kelimelerin yalın hallerinin hemen altında ise, ek almış biçimleri sıralanmıştır. Bu sistem genel olarak dizinin hazırlanış mantığı içerisinde başarılı olmakla birlikte, programın çevriyazı işaretlerini tanımamasından kaynaklanan "la'l", "La'li", "la'l-fâmi", "lâle", "lâleden", "lâle-mişâl", "lâle-zâr" sıralamasından sonra "la'li"nin gelmesi (s.315) örneğinde görüldüğü gibi bazı hataları içerdiği de görülmektedir.

Sonuç olarak yukarıda belirttiğimiz birkaç olumsuz noktanın bu eserin değerine gölge düşürmeyecek mahiyette olduğunu da burada belirtmek gerekir. Lâmi'nin *Gûy u Çevgân*'ını oldukça geniş ve değerli bir inceleme, yeterince doğru hazırlanmış bir metin ve bu alanda ilk kez denenen bir sistemle hazırlanmış indeksle yayına hazırlayan Tezcan'ı ve bu eseri yayımlayan yayınevini yürekten kutluyoruz.